

Володимир Кубійович

Українська національна територія

I

Хочемо представити в головних нарисах територіальне розміщення української нації, пояснити найважливіші прикмети української етнографічної території, поглянути на ступень опанування цієї території нашим елементом. Порушені нами проблемами і числа відносяться до нашої національної території — у межах, визначених після національного принципу. Уважаємо, що мусимо перед очима мати цілу нашу територію, що між іншими і статистичні числа треба відносити до цілої тої території, вичеркненої точно на підставі етнографічних — хоча і не лише етнографічних — принципів.

При обговорюванні національної статистики наших земель натрапляємо на великі труднощі задля ріжнорічного статистичного матеріалу. Тому такі важні питання, як величина нашої території, число українців, число національних меншин на нашій території є подавані ріжно, часто зовсім фантастично. Навіть величина національно-української території в Польщі, яку ми повинні знати точно, є оцінювана у нас часами зовсім фантастично і невірно.¹⁾ Не тут місце вичислювати джерела до національної статистики українських земель, обговорювати їх вірність і поправляти урядові джерела, бо зробили ми це недавно на іншому місці.²⁾ Національні відносини української території в СРСР представляємо на підставі перепису з 1926 р., вводячи поправки на українсько-білоруському пограниччі і в Донеччині. Для Закарпаття живаємо вислідів чехословацького перепису з 1930 р., коли йде про Підкарпатську Русь, та український стан посідання на Словаччині подаємо після вірнішої мадярської статистики з р. 1910. Для Галичини і Буковини живаємо австрійського перепису з 1910 р. з тим, що в Галичині вважаємо за українців усіх греко-католиків, на Бессарабії представляємо національні відношення за працею проф. Берга, на Холмщині і Підляшчу вважаємо за українців православну людинність, вказану в праці Францева, на Волині і Полісі вважаємо рівнож за українців усіх православних (за виймком росіян і чехів) вказаних польською статистикою з 1921 р.,

¹⁾ До цих фантазій належав голошений — навіть і політичними жоважними кругами — міт про величину національно-української території в Польщі, яка мала досягати 180.000, а навіть 200.000 km². Обчислення ці повстали вдійсності в такий спосіб, що яко Волинь (в межах Польщі) значено передвоєнну волинську губернію; подібно поступовано з українською частиною губ. мінської, так що Житомир, Бердичів, Мовир найшлися в межах Польщі! Завдяки цьому і число українців збільшувано до 7—8 мільонів.

²⁾ В статті „Джерела до статистики людности українських земель“ і в табелях: „Територія і людність українських земель“. Українське Економічне Бюро. Другий річник. Варшава, 1934.

українсько-білоруську межу представляємо на підставі дослідів мовознавців і етнографів, головню Карського.

Вичислені нами джерела до національної статистики походять з ріжної вартости; мапа чи статистична табеля, представлена на їх підставі, має через це багато неточностей, та є це під теперішню пору одинока найбільше до правди зближена картина.

II

Величина і границі української етнографічної території улягали більшим змінам, як інших народів Європи крім росіян і не є ще сьогодні усюди устійнені. Є це наслідком окраїного положення України на межах Європи і Азії, на пограничу лісів і степів, а рівночасно стало заселених просторів і області кочовиків. Український нарід, замешкалий в полосі лісів і лісостепу, виказував цілі століття тенденцію заселити степи і дійти до Чорного моря, щоби найти тут тревалу границу і мати сполуку зі світом, а заразом — аж до упадку Візантії — з огнищем високої культури. Та чорноморські степи є лише продовженням азійських степів і відци з Азії йшли хвилі степовиків у напрямі на захід. Оба напрямі експанзії: український—південний і західний кочовиків перехрещувалися зі собою і це було джерелом вікових конфліктів. Пропорціонально до сили кочовиків і держав на території України йшло українське населення вперед у степи, то знову подавалося взад у район лісів і лісостепу на північ і захід. Границі української національної території улягали сталій флюктуації. Був час, коли по наїзді монголів Україна була зредукована до відносно невеликої області на заході і півночи, віддаленої якнайбільше від полоси степів. Ослаблення кочовиків спричинило хвилю української кольонізації в XV, а ще більше в XVII ст. в напрямі на південь і схід у район лісостепу Право і — Лівобережа в межах польської-литовської і московської держав. Остаточне витиснення татарів і турків з північних берегів Чорного моря в другій половині XVIII ст. спричинило нову хвилю української кольонізації спрямовану на південь і тоді дійшов наш нарід по віковій перерві вдруге до берегів Чорного моря. По виповненні чорноморських і озівських степів звертається хвиля української кольонізації знову на півд.-схід на Підкавказя, де вже з кінцем XVIII ст. поселилися кубанські козаки, а від половини XIX ст. отворено ці землі для селянської кольонізації. Рівночасно мандрують українські кольоністи на схід і поселяються в Надволжанщині, та тому, що ці околиці були вже заняті, творить український елемент лише острови серед

³⁾ На підставі цих джерел опрацював я спільно з М. Кулицьким мапи: а) Етнографічна мапа України 1 : 5,000,000. б) Карта розміщення українського народу 1 : 5,000,000. в) Розміщення українців в Азії. Українська Загальна Енциклопедія, III том. Львів, 1934.

чужого населення. При кінці XIX ст. є вже Підкавказзя заселене і надвишки української людности скермовуються до Азії, або морською дорогою на Далекий Схід (Зелений Клин), або на схід сибірським залізничним шляхом на Сибір і до Середньої Азії.⁴⁾

Ці колонізаційні хвилі мали свої добрі і злі сторони. Інші народи Європи могли вести лише внутрішню колонізацію, а через це не побільшували своєї території, а частина їхньої людности шукала хліба за межами своєї батьківщини. Українці могли колонізувати вільні простори, які безпосередно притикали до їхньої дотеперішньої національної території і збільшували її цим способом. Однак еміграція української людности, головню з кінцем XIX і початком XX ст. була більша, як це було дійсно потрібне з огляду на аграрне перенаселення; український хлібороб легко і радо шукає своєї вітчизни на нових теренах, замість вести більш інтензивну господарку на землях, які вже були в його посіданні. Як відомо, що найбільшого контингенту емігрантів з Великої України доставало не найбільше перенаселене Поділля, але менше заселена Полтавщина і Харківщина; тому і хліборобство стояло на Поділлі вище, як в східній Україні, бо тамошний хлібороб водів екстензивну працю на чужині, як інтензивну в батьківщині.

В цілій Європі зазначається в другій половині XIX ст. переселювання частини сільської людности до міст, де надвишка хліборобського населення находити працю в промислі. Процес урбанізації охоплює також українські землі, хоч много слабше; областями притягаючими людність є донецький гірничо-промисловий район, галицький нафтовий басейн, великі міста, та ці області не творили більшої атракції для нашої селянської людности, яка боялася сталого напруження волі і енергії, якого вимагає побут у місті серед чужих їй обставин. Через це рівночасно емігрувало з нашого краю кожного року сотки тисяч людности, та рівночасно була це країна іміграції для неукраїнців, які поселялися по містах і в гірничо-промислових областях. І так бориславський нафтовий басейн притягав далеко більше польську людність з західньої Галичини, як нашу; подібно було і в галицьких містах. Донецький басейн притягав росіян з глибини Росії, але не творив жадної атракції для близької Харківщини, Полтавщини і Донеччини, з яких за це існувала сильна еміграція до Азії⁵⁾ Через

⁴⁾ На 100 родин виселенців з Полтавщини переселювалося:
час: на південь України з Заволжя: в Азію: в інші області:
і Кавказ

до 1876 р.	89	2	—	9
1877—1893	65	5	15	15
1894—1900	13	—	87	—

⁵⁾ Перепис з 1926 р. виказав 1,801 000 осіб, уроджених на теперішній території УСРР та замешкалих за її межами в інших частинах СРСР, та рівночасно жило на Східній Україні аж 941.000 уроженців інших країн, майже виключно російських областей.

це наш стан посідання не кріпшав, але ослаблював ся, а міста, осередки модерного життя, стали чужими островами серед української селянської маси.

Цей розвиток міграційних процесів мусимо тямити, щоби розуміти теперішній стан національних відносин.

III

Кидаємо оком на етнографічну мапу України і ставляємо перший запит: який і як великий простір займає українська територія, чи є вона всюди виразно оформувана, себто чи межі нашої національної території є виразні, може навіть різкі, скристалізовані, чи є може простори, де українське живло не має ще більшості, де воно розсіяне між іншими, де границі нашої території ще пливкі. Український нарід займає суцільно простір від низини над Тисою, дельти Дунаю, берегів Чорного і Озівського морів та Кавказьких гір, на півдні по Нарву, болота Прип'яті, верхівя Донця і Осколу на півночі, від Сяну і Вепра, а навіть від Попраду на заході по коліно Дону, узгір'я Єргені і калмицькі пустарі на сході. Усюди на тому просторі живе в більшості наш нарід. Та границі цієї території не є всюди однаково виразні і устійнені.

Одинокую зовсім трівкою, бо природною і безпечною границею України є береги Чорного і Озівського морів. Це одинокі природні границі нашого краю, а разом його підстава. Інші границі української території не є природними, а часто не є навіть виразними етнографічними границями.

Північна границя українців, себто границя з білорусами є в нас принята на підставі мовних критеріїв, та треба пам'ятати, що українські і білоруські поліщуки близькі собою побутом, що між білоруською і українською мовною територією виступають області з переходовими говорами, що національна свідомість ще не є скристалізована, так що відносно легко можуть наступити пересунення границі обох націй в за висимості від енергії, яку кожна з них проявить. Російський відтинок нашої північної границі є далеко більше скристалізований завдяки більшим різницям між обома націями. Етнографічна границя є різка за винятком півд. Курщини, яка хоч є українською — має сильний відсоток російської людности. Неясне є ще обличчя півд. частини теперішньої Брянської губ., про що нижче.

Західна границя українських етнографічно земель є більше виразною в Галичині і на Словаччині ніж на Холмщині і Підляшшу, де улягла сильному пересуненню на схід в нашу некористь. Назагал пересунення українсько-польської границі на схід не було велике, та рівночасно польський елемент пересіяв собою на протязі цілих століть нашу територію, шукаючи тут місця для надвишки своєї людности, використовуючи в XIX і XX ст. нашу еміграцію і брак нахилу до урбанізації. Найкраще видно цей приплив з порівняння чи

сла українців, які живуть на захід від українсько-польської етнографічної границі з числом поляків, які живуть на схід від неї. На польських етнографічних землях живе лише 154.000 українців, на українських аж 2.401.000 поляків. Мимо цього межа обох націй є ще виразна, хоча й існує небезпека створення на пограниччї широкої мішаної полоси.

Найменше трівкою є східна межа України задля її молодости, а навіть ще треваючих процесів кольонізаційних. Складається вона з двох відтинків східного і підкавказького. Перший простягається на північ від довшнього Дону на лінії Новохоперськ - Морозівська і є назагал зовсім виразною.

Дальше на південь втинається в українську суцільну територію російський півостров, який простягається вздовж Дону з відгалуженням вздовж Донця і сягає майже до Озівського моря; відділює він українське Підкавказя від суцільної української території і є вислідом російської експанзії до теплого південного моря. Російський етнографічний коридор над Доном є дуже некорисним проявом для України і тереном сильних конфліктів в будуччині. Відділене ним Підкавказя є в західній частині — Кубанщині — чисто українською територією, східну частину кольонізували спільно українці і росіяни, обі нації є взаємно перемішані і не можна відділити їхніх національних територій. В світлі урядової статистики має східне Підкавказя 33·4% українців, а 57·3% росіян, в дійсності відсоток українців є більший. Дуже характеристичним явищем кольонізації Східного Підкавказя є факт, що старша російська кольонізація заняла більш придатні для хліборобства, бо більш вогкі, простори у степ Кавказу (Ставропільщина), українські кольоністи пересіяли ціле Підкавказя, та більшість творять в степовій, сухій області над Сальом і Маничом і ця півздовжна полоса відділює частину Підкавказя з російською більшістю від суто російської області над Доном. Рідке заселення Підкавказя і треваюча ще до сьогодні кольонізація можуть легко спричинити зміни в теперішньому національному стані посідання. В залежності від цих змін стане східна межа України на Кубані, або аж над берегом Каспійського моря.

Другою мішаною українсько-російською областю є 4 північні повіти Чернігівської губернії, (тепер південні повіти Брянської губ.*), які є пограничам українців, росіян і білорусів. Після національної свідомости мають це бути українці по причині довгої приналежности до козацької держави, а відтак до чисто української губернії. Південну Брянщину і східне Підкавказя можемо зачислити лише до України в максимальних границях, мусимо виеліминувати ці країни з України без мішаних просторів.

Третою мішаною областю України є Крим, який замешкують українці, татари, росіяни і інші дрібніші нації. В світлі

*) повіти: Стародуб, Новозибків, Мглин, Почеп.

перепису з 1926 р. найбільше тут росіян (42·2%), татари творять 25·1%, українці 10·8%, решта припадає на жидів (7·0), німців (6·1%), греків (2·2%). Однак ця статистика є фальшивою, що легко уловити, хочби в цей спосіб, що число осіб замешкалих на Кримі а уроджених на Україні (У. С. Р. Р.) перевищує число всіх українців виказаних після цієї самої переписи; не можемо рівнож зрозуміти яким способом серед української території взявся російський острів, вкінці хочби навіть українці і творили на Кримі меншину належавби Крим до української території з огляду на своє положення.

Східна межа українських земель має інший характер, як західна, на сході стрічаємо натиск українського елементу і тому на схід від української етнографічної території виступають ще численні українські острови, які простягаються вузькою, але довгою смугою аж до Тихого Океану, а навіть творять в двох місцях більші суцільні області: раз на пограниччї Середньої Азії і Сибіру від Оренбурга по Алтай, в друге на Далекую Сході. На українській етнографічній території живе справді 5.105.000 росіян, а разом з обома мішаними областями навіть 8.295.000, та рівночасно на схід від нашої суцільної області живе 3.626.000 українців.

Українська територія разом з обома мішаними областями обіймає 938.016 км², а під кінець 1931 р. живе на ній 55.164 000 людности, в границях мінімальних обіймає ще 760 526 км² з 37.344.000 населення. Українська етнографічна територія є під оглядом величини простору другою в Європі по російській, під оглядом числа мешканців третьою по німецькій і російській. Цю величину завдячує Україна своїм кольонізаційним успіхам на протязі послідних століть а величиною цієї стоїть вже посередині між країнами західної і середньої Європи а країнами великої Азії.

IV

Величина нашої території є корисним моментом, але через поспішну кольонізацію східних і південних окраїн опанували ми їх за слабо і вповнила їх також чужа людність. Напір чужих елементів на нашу країну, а брак нашої державности, мала тяга нашого селянина стали причиною сильного розсіяння національних меншин на нашій території. На етнографічній території в вужчих границях стрічаємо 23 7% національних меншин (10·1% росіян, 6·4% жидів, 4·7% поляків, 1·3% німців, 3·2% інших), а на Україні в ширших границях, цебто разом з мішаною територією аж 29·8% (14·8% росіян, 5·9% жидів, 4·4% поляків, 1·3% німців, 3·4% інших).

Крім великого відсотку меншин, дальшою прикметою нашої етнографічної теритерії є відрубний національний склад сільської і міської людности. Міста, положені на етнографічній території недержавної нації, дуже легко змінюють своє обличчя в корис.ь державної нації, так через приплив до міст чужого

елементу, в першій мірі урядничого, як через денационалізацію. Та на протязі XIX і XX ст. змінився національний характер міст недержавних націй в їх користь завдяки процесові урбанізації. Сильний приплив нпр. сільського чеського елемента замінив, німецькі досі, міста на мішані, а згодом і чеські, лотишський сільський пролетаріят загорнув рівнож досі німецькі міста на своїй території, збільшився відсоток польської людности коштом жидів і німців. На Україні денационалізація міст не зменшувалася з причини лише слабого припливу нашої сільської людности. Коли візьмемо це під увагу, наші міста сильніше обсажені жидами, як в якійнебудь іншій країні Європи, зрозуміємо їх неукраїнський характер. Були вони і є на заході польсько-жидівсько-українськими, на Правобережжю жидівсько-українсько-російськими, на Лівобережжю українсько-російськими. Різницю між національною структурою села і міста видно найкраще з таблиці.

На 1000 осіб України без мішаних областей припадає:

	українців	росіян	жидів	поляків	німців	інших
села	818	74	22	44	14	28
міста	409	207	252	66	8	56

На 1000 українців живе в містах 98, на 1000 росіян 371, на 1000 жидів 727, на 1000 поляків 260, на 1000 німців 112. Спеціально мало українців у великих містах. В Києві 42·1% (27·3% жидів, 24·1% росіян), в Харкові 38·3% (37·0% росіян, 19·5% жидів), в Одесі 17·4% (38·7% росіян, 36·5% жидів), у Львові 19·1% (50·3% поляків, 27·8% жидів), в Дніпропетровськ 35·9% (35·5% росіян, 26·7% жидів), в Краснодарі 29·9% (51·3% росіян), в Чернівцях 17·8% (33·5 жидів, 15·1% румунів, 14·5% німців, 17·3% поляків).

Нерівномірний є ступінь опанування ріжних частин етнографічно наших земель українським елементом. Землі, які мають великий відсоток неукраїнців це погранича. На українсько-польськ ькім пограничі в Галичині припадає на ці дві нації 63·5 і 23·1%, на Холмщині 46·7 і 38·6%. На пограничі з румунами творять українці на Буковині 65·4%, в Бесарабії 61·5% на румунів припадає 6·9% і 15·7%. На українсько-російських окраїнах маються українці до росіян в Слобідщині 64·2 до 35·4, на Донеччині 76·8 до 20·6, на Кубанщині 63·8 до 28·4, на східному Підкавказі 33·4 до 57·3. І хоч у вичислених землях українці мають виразну перевагу над іншими, а тим більше над кожною окремою нацією, то однак їх відсоток є нижчий від пересічного відсотку на цілій Україні і уділ українців не перевищує $\frac{2}{3}$ цілої людности.

Чистою українською територією, де національні меншини не творять ні 10%, це черен України, який обіймає старозаселені і центральноположені землі. Цей черен творить неправильний чотирикутник, який простягається на заході по лінію Могилів—Бердичів—Київ, на сході сягає по лінію Миропіля (на схід від Сум)—Харків—Гришне, на півночі аж по етногра-

фічну границю, а на півдні по степи на лінії Балта—Первомайське—Запоріжжя—Гришне. Від цього черену відходить ще чистоукраїнський півострів поліський, який сягає аж по Буг на заході і другий східний від Харкова аж по Дін. Таким чином черен України є асиметрично пересунений на північ. Все це область, де нема сильнішої польської і жидівської домішки, або спільної в росіянами кольонізації. Найчистішою областю України є Лівобережжя, де нема цієї національної меншини, яку усюди на захід від Дніпра стрічаємо—жидів.

З другої сторони стрічаємо на наших землях ряд півостровів, на яких спеціяльно великий відсоток творить національна меншина; ці півострови відбігають від чужих територій свідчать про експанзію чужинців на нашу землю.

Про Донський півострів, який має виразну перевагу неукраїнців, ми згадували. Плодоче Поділля притягало польського кольоніста і тому між Волиню а Східними Карпатами, в яких польський елемент слабо репрезентований, стрічаємо польський півострів, де по Збруч творять поляки 25—33% усєї людности, а на схід від Збруча 5—10%. Великий відсоток творять росіяни в білгородськім півострові, який сягає під Харків і є вислідом давної ще з XVIII ст. російської кольонізації, важнішим, а для нас дуже небезпечним є відгалуження донського російського півострова в сторону донецького бассейну, де росіяни творять третину усєї людности.

Дуже великий відсоток національних меншин стрічаємо в цілій степовій полосі. Та хоч неукраїнці творять тут аж 34%, то вони розбиті на численні групи, так що українці мають над найсильнішою з них росіянами велику перевагу; і так росіяни тут 14·3%, жидів 7·1%, румунів 4·4%, німців 3·7%, греків 1·3%, болгарів 1·6%, інших 1·6%. Перший етнографічний склад людности українських степів походить з їхньої попередньої кольонізації при кінці XVIII ст.; тому що українського кольонізаційного елемента не стало тільки, щоб вона виповнила пустарі, стягнуто ріжноманітний етнічний елемент.

Є правилом, що відсоток українців по містах є тим сильніший, чим ліпше опановане нами село. Найбільше зукраїнізовані міста Лівобережжя, де українці творять 60·7% (по селах 92·9%), найслабше степові міста з 32·9% українців (села 73·8), в Галичині (26·9% і 74·0%) і на Холмщині (20·0% і 52·3%).

V

На опанування території нацією впливає не лише величина відсотку головної нації, але і густота людности. Ясна річ, що там, де густота людности невелика легше змінити національний стан посідання, хочби відсоток другої нації був незначний, як в густозаселених околицях, хочби відсоток національних меншин був більший, як в першім прикладі. Не лише теоретичним, але і практичним є запит на скільки осіб перевищують українці неукраїнців на 1 км² якогось району, щобто

як велика є надвишка українців. Чим є вона більшою, тим сильніше ця територія закріплена в наших руках, чим меншою тим легше можуть наступити некорисні для нас зміни національного стану посідання.

Лише дві області України мають сильну надвишку українців, цебто є сильно нами опановані, а саме черен України — Право- і Лівобережжя. Хоч на Лівобережжі творять українці більший відсоток, як на Правобережжі, одначе більшу надвишку українців має Правобережжя задля своєї більшої густоти (на Правобережжі надвишка 35 українців на 1 км², на Лівобережжі 30). Полісся в межах СРСР має справді майже такий відсоток українців, як Правобережжя (81%), але задля середньої густоти українська надвишка виносить лише 16. Усі інші землі мають лише незначну надвишку українців від 7—17 осіб на 1 км², і так західні окраїни сприводу великого відсотку національних меншин мимо значної густоти людности, східні окраїни головню сприводу незначної густоти. Пограничний донецький басен, так важний для України, має незначну надвишку українців (15) і відносно легко можемо цю надвишку стратити, Кубань має рівнож дрібну українську надвишку (7), мимо виразної переваги українців (64%), східна частина Півкавказя має вже незначний український недобір (4). Велика степова частина України є подвійно слабо опанована українською людністю: з одної сторони національні меншини творять тут великий відсоток, з другої густота людности тут незначна, тому незначна густота і надвишка українців (33 і 8). Є для будуччини України питанням життя й смерти остаточне закріплення степів, які звязують нас з морем і які мають найбільші підстави для індустріалізації; на щастя національні меншини тут розбиті і хоч українська надвишка виносить лише 8, то недобір найсильнішої по українцях нації — росіян — виносить аж 26.

VI

Хоч як великою і многолюдною є наша земля, то лише її черен є нами сильно закріплений — окраїни слабо і наш стан посідання легко може погіршитися. Український нарід від соток літ поширював, та мало поглиблював свою територію. Стає перед нами питання, чи ліпше дальше поширювати свою територію на схід і дальше пересіяти нові простори українським елементом, чи може краще поглибити теперішній стан посідання? Уважаємо, що краще мати трівко в руках посідану вже територію, як витрачувати сили на кольонізацію далеких просторів, які мають малу, зовсім малу шансу злучитися з теперішньою територією. Найважнішою задачею з точки панукраїнської є остаточне закріплення степів і донецького басену.

Ми не є всилі сказати, якою дорогою піде розвиток української людности*) на широких областях українських земель

*) На подібну тему писав В. Садовський в „Тр:зубі“ за 1923 рік

в ССРСР при цих великих потрясеннях, яким улягає українська людність і територія під теперішню пору. В зв'язку з колективізацією і індустріалізацією наступають внутрішні мандрівки людности з села до міста, насильне виселювання соток тисяч людности за межі України, приплив чужого елемента, демографічні перебіги, які нагадують переселювання цілих народів в старинних деспотіях. Також голод і виключення. А в цих перебігах є наш нарід майже виключно об'єктом а не суб'єктом.

Краще яззувати нам зміни на заході. Хоч політичні і культурні відносини Галичини в порівнанні з передвоєнними часами погіршилися, хоч приплив неукраїнського елемента є більший, то це головню приплив політичний і культурницький (школи!), але приплив безпосередній, через кольтонізацію, зменшився. Перед війною імігрувала до Східньої Галичини людність з Західньої Галичини, по війні в перших роках виступала кольтонізація в зв'язку з парцеляцією великої посілости. Та тепер та експанзія має інші напрями, ніж перенаселену, хліборобську, позбавлену більшого промислу Сх. Галичину; звертається вона до промислових областей півд.-захід. і центральної Польщі, на Поморя (Гдиня), в області, які можуть ще прийняти людність, неперенеселені. Рівночасно еміграція українська з Галичини, яка була головною причиною ослаблення нашого елемента перестала існувати, вкінці наша людність розуміє тепер вагу урбанізації. Лишається небезпека денационалізації від нутра... На північній-заході є для нас корисніші умовини зздля малого відсотку неукраїнців, некорисні задля слабшого суспільного зріжничковання нашої людности, задля треваючої тут неукраїнської експанзії головню до міст і можливости кольтонізації (усушення Полісся). Передумовою зукраїнізування міст і закріплення нашого стану посідання є скермувати надвишки нашої людности до міст, а ще важнішою опіка над міським елементам і охорона його перед іденационалізацією.

Факт, що ціла етнографічно українська територія пересяна іншими національними елементами, які до того є державними націями, опанування ними центрів краю, міст, спричинює, що наші окраїни є всюди, що терен національної небезпеки є не лише на межах нашої етнографічної території, але і внутрі.

Додаємо жмінку чисел, які характеризують український стан посідання в поодиноких областях:

Области	на 1 км ² припадає українці в відсотках надвишка всьої української всього села міста українці людности					
Полісся	53	42	81.2	85.9	53.1	16
Правобережа	90	80	86.1	93.2	48.9	35
Лівобережа	80	71	87.8	92.9	60.7	30
Степ	49	33	66.0	73.8	32.9	8
Дніпровський пром. район	63	52	82.9	91.1	49.3	21

Гірничий р (Донець- кий басен)	97	58	60·0	74·8	40·4	15
Крим	32	4?	10·8?	12·7	8·6	12?
Курщина і Вороніжчина	57	37	64·2	64·3	63·2	8
Донеччина	36	28	76·8	81·8	33·9	10
Кубанщина	53	34·5	63·8	68·4	34·8	7
Галичина	98	62	63·5	74·0	26·9	13
Півн.-західні землі	49	34·5	70·4	76·4	25·6	10
Закарпаття	50	36	71·4	77·2	37·6	11
Буковина	88	57	65·4	81·6	22·6	13
Бесарабія	65	40	61·5	66	26·5	8
Судільна тер.	66	49	74·3	81·8	40·9	16
Брянщина	60	38·5	14·1	16·2	2·0	22
Східне Підкавказя	25	8·5	33·4	34·4	19·0	4
Етнографічна Укра- їнська терит. разом з мішаними областями	51	36·5	71·3	77·8	42·0	11

д. б.

Л. Гранічка.

Степан Смаль-Стоцький і українська мова. (1859—1934)

Загально говориться, що наука буває об'єктивна. В деяких ділянках так і є. Хочби в математичі, фізиці, астрономії. Та менше є „наукової“ об'єктивності в тих ділянках науки, що цікавляться діяльністю самої людини. Вкажім хочби на історію. Як оцінюють працю Б. Хмельницького поляки, москалі та українці? Хто з них має слушність, де є „наука“ в професора дра Гурки, чи в його пристрасних противників, також професорів і докторів? Та ж наука шукає завжди тільки правди, а правда може міститися тільки в „а“, „б“, або „в“, а не і в „а“ і в „б“ і в „в“!

Подібний брак об'єктивності буває і в словянознавстві, чи україністиці. Творилися не тільки всякі схеми „общерусской“ історії, але також і різні теорії Погодіних та Соболевських, що на основі „наукових“ доказів забирали нам кілька століть нашої історії. Нашу мову вчені наших завойовників уважали наріччям російської мови, іншій, трохи „ліберальніші“, вчили, що наша мова є рівнорядною посестрою з іншими словянськими мовами, тількиж не творилася вона рівночасно зі словянськими мовами, бо аж до XII століття була тільки одна, т. зв. „праруська“ мова і з неї повсталася мова російська, українська і білоруська. Так навчали цілі десятки літ російські вчені і їхні погляди приймали й інші слявісти: словянські та несловянські, а навіть і українські, що часто бували учнями російських професорів.

І ось, проти позиції „правди“ відважився виступити проф. Степан Смаль-Стоцький в праці німецькою мовою під заг.